

RĪGAS MODERNIZĀCIJAS AIZSĀKUMU MEKLĒJUMI

BEĀTE LIELMANE

Mg. hist., Latvijas Universitātes doktorante

E-pasts: bl12004@edu.lu.lv

ANOTĀCIJA

Raksta mērķis ir aktualizēt jautājumu par modernizācijas pirmsākumiem Rīgā, ko historiogrāfijā līdz šim ir pieņemts meklēt 19. gadsimta otrajā pusē. Modernizācija ir ilgstošs process, kas aptver ekonomisko, sociālo, politisko un kultūras sfēru, tādēļ modernizācijas pirmsākumus ir iespējams meklēt agrāk. Iespējamie atskaites punkti ir gan industrializācijas sākums Rīgā 19. gadsimta 30. gados, gan dzimtbūšanas atcelšana, gan Rīgas priekšpilsētu pārbūves plāni pēc to nodedzināšanas 1812. gadā. Īpaša loma ir Rīgas priekšpilsētām, kurās atšķirībā no lekšrīgas varēja rasties redzamākās modernizācijas izpausmes – iedzīvotāju skaita strauja palielināšanās un pāreja uz mašīnizētu ražošanu, kas prasīja apbūves dažādošanos un apjoma palielināšanos.

Atslēgvārdi: Rīga 19. gadsimtā, modernizācija, industriālā revolūcija, modernizācijas teorija, modernā sabiedrība.

Aizsākumus Rīgas kļūšanai par modernu lielpilsētu pieņemts meklēt 19. gadsimta otrajā pusē, kad pilsēta atbrīvojās no nocietinājumu sistēmas, tika atklāta pirmā dzelzceļa līnija, visā Krievijas impērijā tika atcelta dzimtbūšana un strauji sākās industrializācijas un urbanizācijas procesi. Tomēr modernizācija nav vienreizējs notikums, bet gan ilgstošs process ar daudzveidīgu priekšnoteikumu un izpausmju klāstu. Tādēļ ir likumsakarīgi, ka Rīgas modernizācijas pirmsākumi ir meklējami agrāk par 19. gadsimta otro pusi – vismaz gadsimta sākumā. Rīgas modernizācija 19. gadsimta otrajā pusē kļuva pamanāma, tomēr acīmredzamās pārmaiņas sakņojas senākā pagātnē.

Lai noteiktu pilsētas modernizācijas aizsākumus un tālāko gaitu, balsoties modernizācijas definīcijā, jāmeklē tās galvenās pazīmes pilsētas

attīstībā. Līdz šim modernizācijas nestās pārmaiņas Rīgā ir aplūkotas no dažādiem atsevišķiem aspektiem, bet ne vienotā skatījumā, meklējot un nospraužot modernizācijas procesa rāmjus. Tādēļ raksta mērķis ir aktualizēt jautājumu par modernizācijas pirmsākumiem Rīgā, definējot un raksturojot modernizāciju, kā arī dodot ieskatu līdzšinējos Rīgas modernizācijas meklējumos historiogrāfijā.

MODERNIZĀCIJAS DEFINĪCIJA

Lai noteiktu Rīgas modernizācijas pirmsākumus, vispirms modernizāciju ir nepieciešams definēt.

Hronoloģiski modernizāciju saista ar tā dēvēto ilgo 19. gadsimtu, ko pieņemts skatīt no Franču revolūcijas (1789) līdz Pirmajam pasaules karam (1914). Tas ir nozīmīgs laikposms, kurā notika viens no lielākajiem pagrieziena punktiem cilvēces vēsturē – pāreja no agrārās uz industriālo sabiedrību. Ilgā 19. gadsimta sākumā Eiropa bija agrāra, tās politiskajā dzīvē valdīja absolūtisms un cilvēku identitātes pamats bija vietējā kopiena, nevis nācija, bet jau Pirmā pasaules kara priekšvakarā Eiropa gandrīz pilnībā bija industrializēta, urbāna, ar demokrātiskākām pārvaldes formām, uz indivīdu orientētāka un sociāli mobila (Stearns 2001, 205). Šis pārmaiņas pieņēms saistīt ar zinātnisko revolūciju un apgaismību, kas kardināli izmainīja eiropešu priekšstatu par indivīdu un sabiedrību.

Pēcāk, retrospektīvi skaidrojot šīs būtiskās pārmaiņas, kas Rietumu pasauli pāršalca gadsimta laikā, tika radīts “modernizācijas” jēdziens un “modernizācijas teorija”. Teorijas izveides sākums saistāms ar 20. gadsimta 50. gadiem, kad radās tā sauktā Klasiskā modernizācijas teorija, tās konceptu pamatā izstrādāja amerikāņu sociologi (Goorha 2010, 1). Modernizācijas teorētiķi saskatīja fundamentālas atšķirības starp moderno un tradicionālo sabiedrību skatījumu uz pasauli, kā arī starp šo sabiedrību politiskajām, ekonomiskajām un sociālajām struktūrām.

Modernizācijas teorijas izpratnē modernizācija ir globāls un neatgriezenisks process, kas aizsākās Eiropā 18. gadsimta vidū (vai pat agrāk) ar industriālo revolūciju, bet kopš Otrā pasaules kara beigām tas ir attiecināms uz sabiedrībām visā pasaulē (Delanty 2003, 96).

Atšķirībā no citām teorijām modernizācijas idejiskajā pamatā nav viena kanoniska teksta, kas izklāstītu tās būtību. Tāpat nav viena autora, kuru varētu uzskatīt par teorijas pamatlicēju. Tāpēc uz modernizācijas teoriju drīzāk var raudzīties kā uz savstarpēji saistītu pieņēmumu kopumu, kas radies sociālo zinātņu pārstāvju prātos, savienojot empīriskus pētījumus ar liela mēroga vēsturiskiem un sociāliem procesiem un apzīmējot tos ar vienu vārdu “modernizācija” (Delanty 2003, 96). Socioloģijā modernizācijas

teoriju bieži izmantoja, lai skaidrotu ārpus Rietumu pasaules esošo sabiedrību attīstības modeli, kas replicē Rietumu pasaules attīstību. Izmantojot Eiropas sociālo vēsturi kā šablonu, pētnieki noteica un paredzēja dažādu sabiedrību attīstību citviet pasaulē. 20. gadsimta 60. gados valdīja uzskats, ka visa pasaule agri vai vēlu modernizēsies pēc Rietumeiropas parauga (Stearns 2001, 3).

Galvenie iebildumi pret modernizācijas teoriju radās 20. gadsimta 70. gados, kad tai sāka pārvest: 1) etnocentrismu, jo visas sabiedrības tika mērītas pēc Rietumu pasaules standarta; 2) pārlietu lielo optimismu un uzskatu, ka modernie cilvēki ir pārāki par pirmsmodernajiem; 3) modernizācijas viendabīgumu, skatot to kā vienotu procesu, kas it kā skar visas sabiedrības grupas vienādi, lai gan modernizācijas ietekme uz dažādām sociālajām grupām ir atšķirīga (Stearns 2001, 8–9).

Lai novērstu klasiskās modernizācijas teorijas trūkumus, ap 20. gadsimta 90. gadiem tika radīta Jaunā modernizācijas teorija, kas paplašināja līdzšinējos teorijas apvārsņus (Marsh 2014, 266). Piemēram, pievērsoties vairāku modernitāšu (*multiple modernities*) idejai, kurā tiek uzsvērts, ka modernizācija ir jāskata vēsturiskā kontekstā, jo tās ietekme dažādās pasaules vietās ir bijusi atkarīga no atsevišķu sabiedrību kultūras fona (Fourie 2012, 55).

Enciklopēdija “Britannica” modernizāciju definē kā transformāciju no tradicionālas, rurālas, agrāras uz sekulāru, urbānu un industriālu sabiedrību. Modernizācija ir cieši saistīta ar industrializāciju, kas ir pāreja no lauksaimniecībā un amatniecībā balstītas ekonomikas uz tādu, kurā dominē rūpniecība un automatizācija, un nereti šie termini tiek lietoti kā sinonīmi, kas skaidrojams ar to, ka moderna sabiedrība ir industriāla sabiedrība. Lai modernizētu sabiedrību, vispirms to ir nepieciešams industrializēt, tādēļ vēsturiski modernās sabiedrības rašanās nesaraucjami ir bijusi saistīta ar industriālās sabiedrības rašanos (Kumar 2022). Tomēr modernizācija ir plašāka par industrializāciju, un kā sinonīmu to drīzāk varētu izmantot, runājot par ekonomisko modernizāciju (Wrigley 1981, 24).

Atslēgas koncepts šeit ir dihotomija starp tradicionālo un moderno, modernā sabiedrība rodas tikai kontrastā ar iepriekšējo – agrāro – sabiedrības modeli. Runājot marksistiskā terminoloģijā, tā ir pāreja no feodālas uz kapitālistisku sabiedrību.

Uz modernizācijas konceptu raugoties kritiski, tas ir kļuvis par ērtu apzīmējumu tiem, kas apzinās būtiskās atšķirības starp tradicionālo un moderno sabiedrību un kam to raksturošanai ir nepieciešams termins vai koncepts. Vienlaikus tas neuzliek saistības skaidrot un interpretēt šo pārmaiņu cēloņus un gaitu. Modernizācijas teorija pamatā ir deskriptīva, sasaistot kopā vienlaikus notiekošas parādības (Wrigley 1981, 26).

Hronoloģiski modernizācijas iedīgļus pieņemts meklēt 18. gadsimtā, tomēr ir pētnieki, kas min arī agrāku laiku, pat renesansi. Ir sarežģīti definēt

modernizācijas procesa beigas, jo kurā brīdī un pēc kādiem kritērijiem var teikt, ka sabiedrība ir modernizējusies un tālākās pārmaiņas nav saistāmas ar modernizācijas procesu? Vai vienmēr tad, kad sabiedrība ir urbāna, industriāla, birokrātiska, individuāla, – tā ir moderna? (Stearns 2001, 7)

Vēl viens šķērslis, kas apgrūtina modernizācijas procesa norises izpēti, ir vienotu izmērāmu lielumu, pēc kuriem var noteikt modernizācijas pakāpi, neesamību. To, piemēram, ir iespējams izdarīt attiecībā uz industrializācijas procesu, kura norise ir izsakāma ar skaitlisko lielumu un statistikas datu palīdzību, taču modernizācija, kā jau minēts, ir jēdziens ar plašāku nozīmi (Marsh 2014, 264).

Lai gan akadēmiskajās aprindās neviennozīmīgi vērtēta, modernizācijas teorija joprojām ir aktuāla, jo skaidro vienu no lielākajiem pagrieziena punktiem sabiedrības attīstības vēsturē – pāreju no tradicionālās un agrārās sabiedrības uz urbānu un industriālu sabiedrību.

MODERNIZĀCIJAS PAZĪMES

Ņemot vērā neviennozīmīgo modernizācijas definīciju un konkrētas mērauklas neesamību, lai noteiktu modernizācijas procesa aizsākumus, iespējams izmantot modernizācijas pazīmes, kas ļauj pietuvoties modernizācijas atskaites punkta noskaidrošanai.

Modernizācijas raksturošanai tiek izmantotas dažādas pazīmes, kas aptver ekonomisko, sociālo, politisko un kultūras sfēru. Ņemot vērā to, ka tās savstarpēji pārklājas un izriet viena no otras, atkarībā no detalizācijas pakāpes to skaits var ievērojami variēt. Piemēram, vēsturnieks Normans Deiviss izdala pat 48 modernizācijas procesa sastāvdaļas (Deiviss 2009, 1311).

Grupējot modernizācijas procesa pazīmes tematiski tuvās grupās, ir iespējams izdalīt šādas galvenās pazīmes:

1. Industrializācija, kas ietver tehnoloģiskos sasniegumus ar pāreju no manuāla uz mašīnizētu darbu ar strauju rūpniecības attīstību.
2. Ekonomiskā izaugsme. Modernas sabiedrības ekonomiku raksturo ekonomiskā izaugsme (ražošanas apjoma pieaugums) un pastāvīga tiekšanās pēc tās.
3. Urbanizācija jeb arvien lielāka iedzīvotāju migrācija no lauku reģioniem uz pilsētām un iedzīvotāju skaita straujš pieaugums jeb demogrāfiskais sprādziens. Migrācijas palielināšanās ne tikai vietējā un reģionālā, bet arī starptautiskā līmenī.
4. Darbaspēka kustība, ko veicināja dzimtbūšanas atcelšana, kas atbrīvoja darbaspēku no feodālajām un paražu saitēm un pienākumiem, līdz ar ko izveidojās brīvs darba tirgus.

5. Demokratizācija ar modernākām pārvaldes formām, kurām ir jauna, pārsvarā vēlēta elite. Centralizētas valsts varas nostiprināšanās un valsts pārvaldes pieaugums ar specializētāku birokrātisko aparātu, kas paplašināja civildienestu.
6. Pilsētbūvniecības attīstība – moderna arhitektūra, pilsētplānošana, jauna infrastruktūra. Uzlabotas transporta un sakaru sistēmas: kanāli, ceļi, dzelzceļi, lidojumi, pasts, telegrāfs, telefons, radio.
7. Sabiedrības vispārējas izglītības un zināšanu vairošana – tiek dibinātas universitātes, tehnikumi, muzeji u. tml., kā arī pakāpeniska valsts atbildības uzņemšanās par sociālo sfēru.
8. Lielāka ticība progresam, zinātnei un dažādu nozaru ekspertu viedokļiem.
9. Individualizācijas process – par sabiedrības pamatvienību sāk kļūt indivīds, nevis grupa vai kopiena. Indivīda sociālās un ģeogrāfiskās mobilitātes un personīgas brīvības pieaugums, uzņēmīgākajiem sniedzot iespēju izsisties un vairojot bagātību.
10. Nacionālās identitātes pieaugums, kas aizstāja lokālās un reliģiskās identitātes, un nācijvalsts rašanās. Nacionālās kultūras konstruēšana.

RĪGAS MODERNIZĀCIJA HISTORIOGRĀFIJĀ

Aplūkojot fundamentālākos darbus, kas pievēršas Rīgas vēsturei, Rīgas modernizācijas procesu tajos pieņemts meklēt 19. gadsimta otrajā pusē, ar simbolisko pilsētas nocietinājumu sistēmas nojaukšanu (1857–1863). Tāpat uz šo periodu attiecināma pirmās dzelzceļa līnijas izbūve, dzimtbūšanas atcelšana visā Krievijas impērijā, strauja migrācija un jaunu etnisko grupu ienākšana, izmaiņas pilsētbūvniecībā un īres namu celtniecības uzplaukums, pilsētas labiekārtošana, strādnieku sociālās grupas rašanās, Krievijas impērijas liberalizācijas politika. Neapšaubāmi, minētās pārmaiņas ir uzskatāmas par modernizācijas procesa sastāvdaļu, tomēr historiogrāfijā ievērojami mazāk tiek skaidrots, kāpēc un kā šis process aizsākās.

Padomju historiogrāfijā modernizācijas process tika skaidrots caur pāreju no feodālās uz kapitālistisko sabiedrību. Rīgas vēsturei veltītajā sērijā par formālo robežšķirtni starp feodālo un moderno Rīgu ir izvēlēts 1860. gads, “Rīga: 1860–1917” (Krastiņš 1978), kā atskaites punktu izvēloties dzimtbūšanas atcelšanu Krievijas impērijā 1861. gadā (Krastiņš 1978, 5). Tajā netiek minēts vārds “modernizācija”, bet notiekošās pārmaiņas tiek raksturotas ar industrializāciju – “kapitālistiskās industrializācijas stihiskais process, kas Rīgā noritēja kopš 19. gs. vidus gan tradicionālā kārtā, secīgi izskaužot ražošanas zemākās formas, t. i., sikas darbnīcas un manufaktūras, un aizstājot tās ar ražošanas augstāko formu – fabriku, gan intensīvi veidojoties jauniem

uzņēmumiem, kas jau pašā sākumā tika organizēti uz lielrūpnieciskās ražošanas bāzes” (Krastiņš 1978, 34–35).

Savukārt šis sērijas grāmatā “Feodālā Rīga” (Zeids 1978), kas bija veltīta iepriekšējam vēstures periodam, arī netiek runāts par “modernizāciju”, bet gan par industriālo revolūciju, tomēr tajā vairāk tiek izcelta šī procesa ilglaicība, definējot pārejas periodu no feodālisma uz kapitālismu no 18. gs. 80. gadiem līdz 1860. gadam – “18. gs. divi pēdējie gadu desmiti un 19. gs. pirmā puse iezīmē visā Latvijā pāreju no feodālajām uz kapitālistiskajām ražošanas attiecībām. Lielie satricinājumi, kas šai laikā skāra visu Latvijas teritoriju, spēcīgi ietekmēja arī Rīgas pilsētas tālāko attīstību, graujot Rīgas gadsimtiem veco feodālo iekārtu (Zeids 1978, 310). [...] 19. gs. 30. gadu sākumā Kurzemes un Vidzemes gubernās pilnā mērā stājās spēkā t. s. zemnieku brīvlaišana, atvieglinot laucinieku iekļūšanu pilsētā [...]. Tāpēc tieši kopš 30. gadiem Rīgā arvien lielākā skaitā tiek dibinātas fabrikas, kurās strādnieku skaits sniedzas simtos, tuvojas tūkstošiem un pat pārsniedz to. Uzvar rūpniecības mašīnizētā stadija: arī Rīgā notiek rūpniecības apvērsums.” (Zeids 1978, 311)

Pievēršoties industriālajai revolūcijai jeb rūpnieciskajam apvērsumam, ko var uzskatīt par vienu no galvenajām modernizācijas procesa sastāvdaļām un pirms modernizācijas teorijas konceptualizēšanas savā ziņā pat par tās sinonīmu, tas Rīgā tiek saskatīts 19. gadsimta 30. gados. Piemēram, rakstu krājumā “Rīga: apcerējumi par pilsētas vēsturi” atrodams šāds paskaidrojums: “konkurences cīņa un dziņa pēc lielākas peļņas Rīgas manufaktūru īpašniekus pamudināja ražošanas procesā ieviest mašīnas un tvaika dzinējus. Līdz ar to sākās rūpniecības apvērsuma periods – pāreja uz jaunu ražošanas formu – mašīnizēto ražošanu fabrikās.” (Skolis 1965, 99)

Būtisku faktoru tā dēvētajai pārejai no feodālisma uz kapitālismu iezīmē Rita Brambe, izceļot iedzīvotāju skaita palielināšanos pilsētā: “Laikā, kad sāka veidoties kapitālistiskās ražošanas attiecības, ekonomikā strauji pieauga pilsētu loma. Sakarā ar to palielinājās arī pilsētu iedzīvotāju skaits, kas ir viens no galvenajiem pilsētu vēsturiskā progresa rādītājiem.” (Brambe 1982, 7)

Darbos, kas veltīti Rīgas arhitektūras vēsturei (piemēram, Jāņa Krastiņa “Eklektisms Rīgas arhitektūrā”, “Rīgas arhitektūras stili” un autoru kolektīva “Latvijas arhitektūra no senatnes līdz mūsdienām”), par vienu no svarīgākajiem modernizācijas atskaites punktiem ir izvēlēta Rīgas nocietinājumu sistēmas nojaukšana. Tā arī iezīmē periodu, kurā notika arhitektūras stilu nomainīšana. Līdz tam Krievijas impērijas paraugfasādēs balstītā ampīra un klasicisma vietā nāca historisms, saukts arī par eklektismu vai eklektiku. Tāpat Rīga piedzīvoja vēl iepriekš nepieredzētu būvniecības apjoma palielināšanos, jauna tipa sabiedrisko un saimniecisko ēku parādīšanos, kā arī būtiskas izmaiņas būvniecības likumdošanā.

Par agrākiem iespējamiem modernizācijas procesa iedīgļiem var lasīt kolektīvajā monogrāfijā “Latvija 19. gadsimtā” (Bērziņš 2000), kas modernizācijas procesa sākumu mūsdienu Latvijas teritorijā kopumā saista ar Kauguru nemieriem 1802. gadā, kuri bija simbolisks solis brīva darba spēka radīšanai. “Tiem atšķirībā no citiem protesta gadījumiem iepriekšējā gadsimtā sekoja radikālas reformas, ar kurām saistās dzimtbūtniecības nomaiņa ar brīvas preču-naudas saimniecības attiecībām, pilsētu pieaugumu un pakāpenisku pāreju no tradicionālas uz modernu sabiedrību. Atbrīvošanās noteica pāreju ne tikai no dzimtbūšanas saimniecības uz individuālās iniciatīvas attiecībām, bet arī kļuva par modernās sabiedrības priekšnosacījumu Latvijas vēsturē vispār. Vienlaikus ar ilgstošo un ieilgušo saimniecisko pārkārtojumu vēsturi sākās pāreja no tradicionālās uz sarežģītāku un modernāku sabiedrību, izglītību, kultūru utt.” (Bērziņš 2000, 398)

Savukārt industriālās revolūcijas sākums līdzīgi kā citos darbos arī šeit tiek saistīts ar 19. gadsimta 30.–40. gadiem: “Zemnieku “galīgā atbrīvošana” Vidzemes un Kurzemes guberņā beidzās tikai 30. gadu sākumā. Tāpēc lielāks skaits brīvā darbaspēka Latvijas rūpniecībā varēja parādīties tikai 30. gadu otrajā pusē un 40. gados. Lai sāktos rūpniecības apvērsums, bez lielajām tehniskajām un darba organizatoriskajām izmaiņām ražošanā nepieciešams bija arī no dzimtbūšanas atbrīvots darba cilvēks. Tāpēc domājams, ka visobjektīvāk Latvijā rūpniecības apvērsuma sākumu datēt ar 19. gs. 30.–40. gadiem.” (Bērziņš 2000, 235) Sasaistot darbaspēka kustību un tai sekojošo industriālo revolūciju ar modernas sabiedrības rašanos, skaidrāki kļūst priekšnosacījumi Rīgas modernizācijai.

KUR MEKLĒT AIZSĀKUMUS?

Tā kā modernizācija ir ilgstošs process ar daudzveidīgu priekšnoteikumu un pazīmju klāstu, ir likumsakarīgi, ka Rīgas modernizācijas pirmsākumi ir meklējami agrāk par 19. gadsimta otro pusi. 19. gadsimta sākumā Rīga bija viena no lielākajām Krievijas impērijas pilsētām, un to var uzskatīt par atskaites punktu Rīgas kļūšanai par lielpilsētu. Vienlaikus 19. gadsimta sākumā vēl saglabājas pagātnes relikti – mūri, kas ieskauj Iekšrīgu, vāciskās elites privilēģijas un priekšpilsētu attīstību ierobežojoši būvniecības noteikumi. Redzamākās modernizācijas pazīmes – iedzīvotāju skaita strauja palielināšanās un pāreja uz mašīnizētu ražošanu, kas prasīja apbūves dažādošanos un apjoma palielināšanos, Iekšrīgā pastāvošo ierobežojumu dēļ varēja rasties tikai ārpus tās mūriem. Tādējādi 19. gadsimta sākumā Rīgas priekšpilsētās meklējami pilsētas modernizācijas pirmsākumi.

Rīgas modernizācija noteikti ir saistāma vismaz ar industriālo revolūciju, kas sākās 19. gadsimta 30. gados, jo modernā sabiedrība ir industriāla

sabiedrība. Tāpat dzimtbūšanas atcelšana Vidzemes un Kurzemes guberņā ir simbolisks modernizācijas procesu aizsācējs notikums, kas gadsimta otrajā pusē veicināja strauju iebraucēju pieplūdumu uz Rīgu. Savukārt no pilsētbūvniecības viedokļa Rīgas priekšpilsētu atjaunošanas plāni pēc to nodedzināšanas 1812. gadā, kas būtiski iezīmēja tālāko pilsētas attīstību, arī ir potenciāla robežšķirtne Rīgas ceļā uz kļūšanu par modernu lielpilsētu.

SECINĀJUMI

Modernizāciju var uzskatīt par vienu no lielajiem pagrieziena punktiem cilvēces vēsturē, tādēļ tās aizsākumu, norises un izpausmju analīze Rīgas līmenī skaidro Latvijas teritorijas vēstures iekļaušanos lielākos Eiropas mēroga notikumos.

Modernizācijas teorija ir grūtāk definējama nekā, piemēram, industriālā revolūcija jeb rūpnieciskais apvērsums, tādēļ tā pētnieku vidū ir neviennozīmīgi vērtēta. To drīzāk var uzskatīt par deskriptīvu pazīmju kopumu ar tikai aptuvenām sākuma un beigu robežām. Tomēr bez tās pētniecība nav iedomājama, jo tā ietver daudz plašāku, gandrīz visas indivīda un sabiedrības dzīves sfēras aptverošu pārmaiņu kopumu, ko, piemēram, industrializācija un urbanizācija neaptver.

Modernizācija un pilsēta ir cieši saistītas, jo viena no galvenajām modernizācijas pazīmēm ir urbanizācija, tādēļ bez masveida cilvēku pārcelšanās uz pilsētām modernizācija nemaz nav iespējama. Raugoties Latvijas teritorijas vēstures kontekstā, tieši Rīga kā lielākā pilsēta 19. gadsimtā ir galvenais modernizācijas centrs.

Modernizācijas sākumam ir iespējami vairāki atskaites punkti, tostarp industrializācijas pirmsākumi 19. gadsimta 30. gados, Kauguru nemieri un dzimtbūšanas atcelšana, pilsētbūvniecības attīstība pēc 1812. gada priekšpilsētu nodedzināšanas. Tie parāda nozīmīgu aspektu – pirmās Rīgas modernizācijas pazīmes meklējamas otrpus tās mūriem, priekšpilsētās, kurās aizsākās un bija iespējama industrializācija, iebraucēju apmešanās uz dzīvi un masveidīgāka apbūves rašanās. Rīga moderna sāka kļūt no tās nomales, nevis centra.

Tomēr arī turpmākajā pētniecībā, meklējot modernizācijas aizsākumus, būtu pārsteidzīgi izcelt vienu procesa izejas punktu, jo tik nozīmīgs un visās dzīves sfērās izmaiņas radošs process nav reducējums uz vienu konkrētu notikumu.

Atbildot uz jautājumu, kur iespējams meklēt modernizācijas pirmsākumus Rīgā, industrializācija un urbanizācija ir skaitliski izmērāmas modernizācijas pazīmes, kam līdztekus jāskata strukturālas pārmaiņas sabiedrībā, gan likumdošanas aspektā, gan sociāli un ekonomiski. Pilsētas kontekstā

nozīmīgas ir arī pārmaiņas pilsētībūvniecības principos, kas īpaši uzskatāmi pamanāmas Rīgas priekšpilsētās.

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

LITERATŪRA

- Bērziņš, J., 2000. *Latvija 19. gadsimtā: vēstures apceres*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
- Brambe, R., 1982. *Rīgas iedzīvotāji feodālisma perioda beigās: 18. gs. beigas – 19. gs. pirmā pusē*. Rīga: Zinātne.
- Deiviss, N., 2009. *Eiropas vēsture*. Rīga: Jumava.
- Delanty, G., 2003. *Handbook of Historical Sociology*. London: Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications Ltd.
- Fourie, E., 2012. A future for the theory of multiple modernities: Insights from the new modernization theory. *Social Science Information*, 51 (1), 52–69.
- Krastiņš, J., 1988. *Eklektisms Rīgas arhitektūrā*. Rīga: Zinātne.
- Krastiņš, J., 2005. *Rīgas arhitektūras stili*. Rīga: Jumava.
- Krastiņš, J., Strautmanis, I., Dripe, J., 1998. *Latvijas arhitektūra no senatnes līdz mūsdienām*. Rīga: Baltika.
- Marsh, R. M., 2014. Modernization Theory, Then and Now. *Comparative Sociology*, 13 (3), 261–283.
- Skolis, J., 1965. *Rīga: apcerējumi par pilsētas vēsturi*. Rīga: LVI.
- Wrigley, E., 1981. The Process of Modernization and the Industrial Revolution in England. In: Rabb, T., Rotberg, R., eds. *Industrialization and Urbanization: Studies in Interdisciplinary History*. Princeton: Princeton University Press, 23–58.
- Zeids, T., 1978. *Feodālā Rīga*. Rīga: Zinātne.

UZZIŅU LITERATŪRA

- Goorha, P., 2010. Modernization Theory. *Oxford Research Encyclopedia, International Relations*, Oxford Research Encyclopedia, International Relations. Pieejams: <https://oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-266> (skatīts 22.01.2023.).
- Kumar, K., 2022. Modernization. *Encyclopedia Britannica*. Pieejams: <https://www.britannica.com/topic/modernization> (skatīts 16.01.2023.).
- Stearns, P. N., 2001. *Encyclopedia of European Social History from 1350 to 2000*. Vol. 2. Detroit [etc.]: Charles Scribner's Sons.

THE SEARCH FOR THE BEGINNINGS OF MODERNIZATION OF RIGA

BEĀTE LIELMANE

Mg. hist., PhD student at the University of Latvia

E-mail: bl12004@edu.lu.lv

ABSTRACT

The paper aims to initiate a discussion on the beginnings of the modernization of Riga, which in historiography has been widely accepted as pertaining to the second half of the 19th century. Modernization is a long-term process that covers the economic, social, political and cultural spheres; therefore, it is possible to look for the beginnings of modernization earlier. The possible reference points are the beginning of industrialization in Riga in the 1830s, the abolition of serfdom and the plans for rebuilding the suburbs of Riga after they were burned down in 1812. In contrast to the inner Riga, the suburbs of Riga play a significant role, as there occurred the most visible manifestations of modernization – rapid population growth and the transition to mechanized production, which required the diversification and increase of construction.

Keywords: Riga in the 19th century, modernization, Industrial Revolution, Modernization Theory, modern society.

Summary

The paper aims to initiate a discussion on the beginnings of the modernization of Riga. Modernization and its theory explain one of the biggest turning points in the history of society's development: the transition from a traditional and agrarian society to an urban and industrial one. Various features covering the economic, social, political, and cultural spheres are used to characterize modernization.

To determine the beginnings of the modernization of the city and its further course, one must look at the development of the city in a multifaceted way. The definition of modernization can be the basis of which to formulate the main features in the development of the city.

It is widely accepted that the beginnings of modern Riga must be sought in the second half of the 19th century, when the city was freed from fortifications, the first railway line was opened, serfdom was abolished, and the processes of industrialization and urbanization began rapidly. However, modernization is not a one-time event but a long-term process, therefore, it is possible to look for the beginnings of modernization earlier.

The possible reference points are the beginning of industrialization in Riga in the 1830s, the abolition of serfdom, and the plans for rebuilding the suburbs of Riga after they were burned down in 1812. In contrast to the inner Riga, the suburbs of Riga play a significant role, as there occurred the most visible manifestations of modernization – rapid population growth and the transition to mechanized production, which required the diversification and increase of construction.